

Patrick Stouthuysen

Een vierde weg? Over drie vormen van links-liberalisme

1. Democratie kan niet zonder debat

In de zomer van 1989 publiceerde een op dat moment obscuur Amerikaans beleidsadviseur een artikel in het conservatieve opinieblad *The National Interest*. In dat artikel, met de enigszins raadselachtige titel 'The End of History', constateerde de auteur Francis Fukuyama, dat er over de hele wereld een opmerkelijke consensus leek te groeien omtrent de noodzaak en de onvermijdelijkheid van de markteconomie en de parlementaire democratie. Eertijds rivaliserende maatschappijmodellen zoals communisme of fascisme hadden hun aantrekkingskracht verloren. In die zin, meende Fukuyama, kon je zelfs spreken van 'het einde van de geschiedenis'. Immers, de grote kwesties die de voorbije twee eeuwen verantwoordelijk waren voor de ideologische en politieke dynamiek – 'Wat is het beste politieke systeem?', 'Welk economisch stelsel is verkieslijk?' – bleken in de feiten te zijn beslecht. Er bestonden geen geloofwaardige alternatieven meer voor de democratische markteconomie.

En toen braken alle duivels los. Zelden hebben zovelen een mening gehad over een artikel dat ze niet hadden gelezen. Fukuyama zou een triomfalistisch pleidooi hebben gehouden voor het neoliberalisme en de markteconomie. Fukuyama kletste maar

Patrick Stouthuysen

wat uit zijn nek: hoe kon de geschiedenis nu ophouden, er gebeurde toch alle dagen wat? Fukuyama's verhaal was, zo heette het, een legitimering van de westerse zege in de Koude Oorlog. De auteur zou suggereren dat, na de val van De Muur, het uiteenspatten van het Oostblok en de Sovjet-Unie, er voortaan niets meer de verdere opmars van het Westen in de weg stond. De hele wereld één Amerika, met Fukuyama als profeet.¹

In 1992 werkte Fukuyama zijn stelling verder uit in *The End of History and the Last Man*. Uiteraard, argumenteert Fukuyama, kunnen landen kiezen voor een islamitisch fundamentalistisch regime, voor een nationalistische dictatuur of voor een staatsgeleide economie. Alleen, als zo'n land tezelfdertijd wil moderniseren of alleszins niet wil achterblijven in de mondiale economische wedloop, dan zal het daarvoor een prijs moeten betalen. Wie de zegeningen van een moderne economie wil, zal moeten investeren in de opleiding van de bevolking, in wetenschappelijk onderzoek en onderwijs. En die hoogopgeleide bevolking zal vervolgens eisen stellen. Mensen worden mondiger en willen gehoord worden: ze willen in groeiende mate zelf bepalen wat goed is voor hen. Wie wil moderniseren, zal onvermijdelijk ook moeten liberaliseren en democratiseren.

Goed tien jaar later hebben de feiten Fukuyama voorlopig misschien gelijk gegeven. Er bestaat vandaag een opmerkelijke consensus over de noodzaak en de onvermijdelijkheid van de markteconomie en de parlementaire democratie. Als je er de programma's van de Vlaamse politieke partijen op na leest, dan blijkt ongeveer iedereen de, zoals dat heet, sociaal en ecologisch gecorrigeerde markteconomie te omarmen. Niemand heeft het nog over de 'nationalisering van de sleutelsectoren' of 'economische structuurhervormingen'. Geen enkele politieke partij verklaart zich vandaag tegenstander van de democratie. Zelfs linkse en rechtse extremisten hoeden zich ervoor zich publiekelijk tegen het parlementaire bestel uit te spreken.

Een vierde weg? Over drie vormen van links-liberalisme

Zo'n brede consensus biedt ongetwijfeld voordelen. We hebben zo stilaan wel geleerd dat utopische wensdromen en ideologische scherpslijperij in de praktijk ten koste gaan van beschaafd samenleven. Het probleem is evenwel dat democratische politiek nood heeft aan debat en polemieken. Burgers haken af wanneer politiek alleen nog gaat over het pragmatisch beheer van de lopende zaken. Wie de democratie liefheeft, koestert dan ook de controverse. De vraag is echter waar de politiek vandaag de ideeën moet halen die de debatten kunnen voeden. Achter de brede consensus gaat immers nogal wat ideeënarmoede schuil. Symptomatisch daarvoor is de brede bijval, over de partijgrenzen heen, voor de door Tony Blair bepleite derde weg. Politici met ambitie, van welke strekking dan ook, laten zich vandaag graag als het lokale equivalent van Blair portretteren. Er wordt de Britse premier dan ook nogal wat lof toegezwaaid. De derde weg zou de klassieke links-rechtsschema's overstijgen en een actuele synthese vormen van het beste uit de liberale en de socialistische tradities.

Blairs ideeën gaan in belangrijke mate terug op het werk van Anthony Giddens. In *The Third Way* – door een uitgever hier te lande handig vertaald als *Paars. De Derde Weg* – argumenteert Giddens dat de klassieke politieke partijen in de problemen zitten omdat ze geen geloofwaardig antwoord kunnen bieden op uitdagingen zoals de globalisering, de individualisering, de herijking van de termen 'links' en 'rechts', de vernieuwing van de democratie en, ten slotte, de ecologische problematiek. Wat Giddens – en in diens verlengde Blair – over die uitdagingen vertelt is echter vaak nogal voorspelbaar, weinig concreet en bovenal vrijblijvend. De derde weg blijft dan ook behoorlijk vaag. Je kan er een pleidooi in herkennen voor een klassiek centrumlinks beleid zoals dat hier al lang wordt gevoerd, vandaag door paars, gisteren door regeringen met christen-democraten.²

De derde weg is vooral een product dat voor intern Brits gebruik is geschikt. In een politiek systeem waar links en rechts

Patrick Stouthuysen

zich in de jaren zeventig en tachtig in uitzichtloze ideologische posities manoeuvreerden, is een nadrukkelijke keuze voor het centrum niet zonder betekenis. Voor socialisten die tot voor kort alle heil van overheidsinterventies verwachtten, of voor neoliberalen die nog niet zo lang geleden van de 'uittreding van de burger uit de staat' droomden, is de derde weg mogelijk een openbaring. Voor anderen is het allemaal wat teleurstellend. De politieke vernieuwingen van Blair en Giddens blijken toch vooral retorische hulpmiddelen waarachter pragmatische, kortetermijnoverwegingen schuilgaan. Wie zijn hoop stelt op de derde weg om het politieke debat nieuw leven in te blazen, dreigt bedrogen uit te komen.

Bestaan er dan nog alternatieven? In dit boek wordt aandacht gevraagd voor een mogelijke 'vierde weg', namelijk die van het links-liberalisme. 'Links-liberalisme' is een vlag die vele ladingen dekt. In dit boek wordt de term als verzamelwoord gebruikt voor drie afzonderlijke stromingen, waartussen weliswaar duidelijke raakpunten en overeenkomsten bestaan, maar die zich strikt genomen los van elkaar ontwikkelden. Een eerste stroming is die van het 'radicale liberalisme' dat zich omstreeks de vorige eeuwwisseling in landen als Frankrijk, Groot-Brittannië, Nederland, maar ook in België manifesteerde. Een tweede stroming is die van de links-liberale partijen die vandaag onder meer in Nederland, Groot-Brittannië en de Scandinavische landen actief zijn. Een derde stroming, ten slotte, is die van het 'liberaal-egalitarisme' binnen de actuele politieke filosofie.

Er is veel wat deze stromingen van elkaar onderscheidt, maar er is ook heel wat dat hen verbindt. De Nederlandse politieke filosoof Kinneking merkt op dat we van een intellectuele traditie kunnen spreken wanneer men dezelfde vragen stelt, de *condition humaine* benadert vanuit een vergelijkbaar perspectief en soortgelijke probleemdefinities hanteert (Kinneking, 1993). Dat is bij deze drie stromingen, zoals straks zal blijken, het geval. In die zin

Een vierde weg? Over drie vormen van links-liberalisme

behoren ze duidelijk tot eenzelfde intellectuele traditie, die van het ontplooiingsliberalisme.³ In wat volgt worden de drie links-liberale stromingen gesitueerd binnen het spectrum van de politieke stromingen. Eerst bespreken we waarin het ontplooiingsliberalisme zich van andere varianten van het liberalisme onderscheidt. Vervolgens houden we kort halt bij het negentiende-eeuwse radicale liberalisme en bij de hedendaagse partijpolitieke variant van het links-liberalisme. Tot slot maken we kennis met het liberaal-egalitarisme in de hedendaagse politieke filosofie.

2. Ontplooiings- en utilitair liberalisme

In een geschrift van de Telderstichting, het wetenschappelijk instituut van de Nederlandse liberale partij vvd, over de filosofische grondslagen van het liberalisme, wordt geargumenteed dat het liberalisme zich in het verleden onder twee hoofdvormen heeft gepresenteerd (Kinneking, 1988). Die twee hoofdvormen – het utilitaire en het ontplooiingsliberalisme – onderscheiden zich door hun mensbeeld, hun opvatting over vrijheid en over de rol die ze aan de overheid toeschrijven. Beide hoofdvormen kunnen bogen op belangrijke en eerbiedwaardige denkers. Zo vinden we het utilitair liberalisme terug bij Locke, Hume, Montesquieu, Smith, de Amerikaanse federalisten, Bentham, James Mill, de Tocqueville en, vandaag, Hayek en Nozick. Het ontplooiingsliberalisme vindt zijn vertegenwoordigers onder meer bij Kant, von Humboldt, John Stuart Mill, John Dewey en, meer recent, Isaiah Berlin, Karl Popper, John Rawls, Amartya Sen en Ralf Dahrendorf.

De twee vormen onderscheiden zich, zoals gezegd, vooreerst door een mensbeeld. Utilitaristische liberalen gaan ervan uit dat mensen preferenties hebben; voorkeuren die ze zo goed mogelijk zullen willen verwezenlijken. Wat die preferenties zijn, is volgens

de utilitaristen uitsluitend de zaak van de mensen zelf. De belangrijkste opgave van de politiek bestaat erin de belemmeringen weg te werken die het realiseren van preferenties in de weg staan. Utilitaristische liberalen huldigen, om het met de woorden van Isaiah Berlin te zeggen, een negatieve vrijheidsopvatting: mensen moeten vrij zijn van bemoeienis en belemmering (Berlin, 1984).

Volgens de ontplooiingsliberalen houdt het daar niet mee op. Mensen moeten de mogelijkheid krijgen zich te ontwikkelen. Daartoe is negatieve vrijheid nodig, maar niet voldoende. Mensen zijn in aanvang een samenstel van potenties en talenten. Die talenten en mogelijkheden zullen zich evenwel niet altijd kunnen ontplooien. De belangrijkste opgave van de politiek bestaat er dan in daarvoor de voorwaarden te scheppen en te garanderen. Ontplooiingsliberalen stellen zich ook het bevorderen van de positieve vrijheid tot doel: mensen de vrijheid geven om zich te ontwikkelen.

Door de geschiedenis heen stonden de utilitaire liberalen voor de beperking van de staatsmacht, de scheiding der machten, de verdediging van de rechtsstaat en het vrijwaren van de private levenssfeer van de individuen. Utilitaire liberalen menen dat de maatschappelijke orde een zaak moet zijn van zelfregulerende processen tussen individuen en groepen van individuen. Vandaar hun uitgesproken voorkeur voor de vrijhandel en voor de vrije markt. De ontplooiingsliberalen stonden een actiever staat voor. We vinden ze terug in de strijd voor de onderwijsveralgemening, de volksoontwikkeling, de cultuurspreiding en de uitbouw van de sociale zekerheid. Hoezeer ze ook het belang van zelfregulerende processen erkenden, toch waren ze ervan overtuigd dat het scheppen en garanderen van de voorwaarden voor ontplooiing niet alleen aan het vrije spel der maatschappelijke krachten kon worden overgelaten. De vrije markt schiet immers tekort als het gaat om de productie van sommige noodzakelijke publieke goederen en diensten.

Een vierde weg? Over drie vormen van links-liberalisme

Het negentiende-eeuwse links-liberalisme staat overduidelijk in de intellectuele traditie van het ontplooiingsliberalisme. Historisch gaat het dan bijvoorbeeld om het 'nieuwe', 'progressieve', 'radicale' of 'sociale' liberalisme dat zich omstreeks de eeuwwisseling niet alleen in ons land, maar ook in Frankrijk, Nederland, Groot-Brittannië en de Verenigde Staten manifesteerde (Freeden, 1978, Logue, 1983, Kloppenberg 1986, Merquior 1991, Dudink, 1997). Dat liberalisme lag aan de basis van het ontstaan van collectieve goederen en diensten zoals onderwijs, bibliotheken, musea, openbaar transport en publieke nutsvoorzieningen als gas, water, riolering en elektriciteit. Die liberalen legden de fundamenten van wat later zou uitgroeien tot de verzorgingsstaat. Met recht en reden kan het ideaal van de 'maakbare samenleving' tot de erfstukken van dat liberalisme worden gerekend (Duyvendak en De Haan, 1997). De ironie van het lot wil dat die liberalen, die vaak het voortouw namen in de strijd voor de veralgemening van het stemrecht, precies door de opkomst van de massademocratie in de verdrukking raakten. Na de Eerste Wereldoorlog gingen de links-liberale stromingen, zoals in België, voor een deel op in de socialistische partij of, in andere landen, in liberale partijen. In Nederland bleven de links-liberalen lange tijd een eigen bestaan leiden als Vrijzinnig Democratische Bond. Vandaag vinden we in Nederland, Groot-Brittannië, Frankrijk, Italië en Scandinavië nog politieke partijen die zich – al dan niet terecht – op die links-liberale traditie beroepen.

Het gaat om een traditie die vandaag aan relevantie wint, precies omdat er geen discussie meer bestaat over de noodzaak en de onvermijdelijkheid van de markteconomie en de parlementaire democratie. De links-liberalen van rond de eeuwwisseling stonden kritisch tegenover een oudere generatie, utilitair geïnspireerde liberalen, die wars waren van elke vorm van staatsinmenging. Geconfronteerd met de maatschappelijke wantoestanden als gevolg van de verstedelijking en de industrialisering, dachten

Patrick Stouthuysen

de links-liberalen na over hoe de overheid een meer actieve rol kon spelen in het maatschappelijke leven, zonder een rem te vormen op de economische ontwikkeling. De oudere liberalen meenden dat het democratische bouwwerk wel was voltooid, zodra de traditionele rechten en vrijheden in de Grondwet waren vastgelegd. De links-liberalen dachten na over hoe het stemrecht kon worden uitgebreid tot de hele bevolking, zonder daardoor de democratische verworvenheden in het gedrang te brengen. In zekere zin staan we vandaag voor gelijksoortige uitdagingen. De ideologisch gepolariseerde debatten over de vraag wat het beste politieke systeem is of welk economisch stelsel verkieslijk is, zijn voorbij. Nu gaat het erom na te denken over hoe we de parlementaire democratie slagkrachtiger kunnen maken en hoe het vertrouwen van de burgers in de instellingen kan worden hersteld. Nu gaat het er eveneens om na te denken over hoe we sociaal-economische uitsluiting kunnen voorkomen en hoe we ervoor kunnen zorgen dat een grotere marktwerking niet leidt tot nieuwe monopolievorming. De links-liberale erfenis kan daarbij voor inspiratie zorgen.

Ook vandaag bestaan in een aantal landen links-liberale partijen. Soms, zoals bij de Britse Liberal Democrats, gaat het om een bijna rechtstreekse uitloper van het negentiende-eeuwse radicale liberalisme. Elders, zoals bijvoorbeeld in Nederland, gaat het om partijen die zichzelf nadrukkelijk in die traditie situeren. Van die hedendaagse links-liberale partijen is het Nederlandse d66 hier te lande vermoedelijk de meest gekende. d66 stelde zich bij zijn oprichting tot doel het partijenlandschap ingrijpend te veranderen. Daartoe stond de partij een vernieuwing van het politieke systeem en van de band tussen de kiezers en de verkozenen voor, onder meer door de invoering van een districtenstelsel, referenda, een rechtstreekse verkiezing van de minister-president (premier), de commissaris van de koningin (provinciegoeverneur) en de burgemeester, de afschaffing van de monarchie en van de Eerste

Een vierde weg? Over drie vormen van links-liberalisme

Kamer. d66 profileerde zich vooral met behulp van 'postmaterialistische' thema's: het milieu, de bevordering van de persoonlijke vrijheid, inspraak en democratisering. Lange tijd verkoos de partij zichzelf een beetje halfslachtig als 'ideologieloos' en 'pragmatisch' te typeren. Sinds kort hanteert d66 onomwonden de omschrijving 'sociaal-liberaal'.

De verwantschap van de hedendaagse links-liberale partijen met de traditie van het ontplooiingsliberalisme is treffend. Dat merk je bijvoorbeeld aan de wijze waarop Ralf Dahrendorf, een van de *maitres à penser* van zowel de Duitse als Britse links-liberalen, een onderscheid maakt tussen de verschillende varianten van het liberalisme. Dahrendorf betoogt dat het in het liberalisme om twee dingen gaat. In de eerste plaats om de bescherming van het individu tegen allerlei mogelijke beperkingen welke hem van staatswege kunnen worden opgelegd. In de tweede plaats om de toedeling van zo veel mogelijk levenskansen aan zo veel mogelijk individuen. Vele liberalen, stelt Dahrendorf, hebben alleen oog voor het eerste aspect. Daardoor doen ze in feite vaak niet meer dan de gevestigde belangen van de bezittende klassen verdedigen. Liberalen moeten zich inzetten voor het vergroten van de ruimte waarbinnen burgers keuzen kunnen maken. Hoe meer mensen meer levenskansen hebben, des te liberaler is de samenleving. Uitgaande van een gelijke startpositie moet iedere burger zo veel mogelijk vrij worden gelaten in de keuzes die hij wil maken en de initiatieven die hij wil ontplooien. In Dahrendorfs terminologie moet er een 'gemeenschappelijke vloer' van burgerschapsrechten worden gelegd waarop iedereen kan staan. Hoe hoger die vloer, hoe beter, meent Dahrendorf. Zonder die gelijke burgerschapsrechten, is het immers onmogelijk dat burgers hun levenskansen naar eigen goeddunken optimaal kunnen realiseren (Loonstra, 1990).

In bovenstaande weergave van Dahrendorfs denken komt goed de wisselwerking tussen de links-liberale grondwaarden

Patrick Stouthuysen

pluralisme en solidariteit tot uiting. Voor links-liberalen is het vrijmaken van de markt geen doel op zich. Wél leert de geschiedenis dat de vrije maatschappelijke dynamiek een belangrijke voorwaarde voor de vrijwaring van het pluralisme vormt. Voor links-liberalen is ook overheidstussenkomst geen doel op zich. Wél heeft de ervaring geleerd dat om de maatschappelijke solidariteit en de positie van de minvermogenden te versterken, een actieve tussenkomst van de overheid in het economisch leven soms nodig is. De hedendaagse links-liberale partijen rekenen het tot hun politieke opdracht om het pluralisme en de solidariteit in de samenleving te bewaken en te garanderen. De vraag is evenwel of dat vandaag – wanneer sociaal-democraten en neoliberalen opschuiven naar het centrum en het eens worden over concepten zoals dat van de ‘actieve welvaartsstaat’ – nog een voldoende basis vormt om zich van de andere partijen te onderscheiden. Weerom dreigen de links-liberalen, die zich vaak precies voor zo’n toenadering tussen rood en blauw hebben ingezet, aan hun eigen succes ten onder te gaan.

3. Het links-liberalisme in de hedendaagse politieke filosofie

In dit boek hebben we het ook over nog een derde vorm van links-liberalisme. Binnen de politieke filosofie ontwikkelde zich in de afgelopen drie decennia een ‘liberaal-egalitaire’ benadering die een bron van inspiratie kan vormen voor wie het democratische politieke debat wil stimuleren (Van Parijs en Arnsperger, 2000). Het verhaal begint in 1971 bij de Amerikaanse wijsgeer John Rawls die met *A Theory of Justice* een nieuwe wind door de politieke filosofie deed waaien. De politieke filosofie was in het begin van de jaren zestig doodverklaard. Er bestond grote overeenstemming over het standpunt dat wetenschappers eigenlijk

Een vierde weg? Over drie vormen van links-liberalisme

niets zinvol konden zeggen over normatieve kwesties. Wetenschappers dienden bovenal de empirie – datgene wat is – te bestuderen; uitspraken over het normatieve – over wat zou moeten zijn – vielen daarbuiten. Rawls leverde het bewijs dat normatieve theorie net zo precies en rigoureuus kon worden beoefend als empirisch onderzoek.

Rawls stelde zich tot doel een rechtvaardigheidsbeginsel voor een pluralistische samenleving te bedenken: een verdelingscriterium waar eenieder, los van zijn of haar morele idealen, los van zijn of haar positie en belangen, zich achter kon scharen. Cruciaal in Rawls' rechtvaardigheidstheorie staat een gedachte-experiment. Rawls vraagt de lezer zich te verplaatsen naar een hypothetische beginsituatie van het maatschappelijk leven en na te denken over de rechtvaardigheidsbeginselen die iemand verkiest die niet weet in welke positie hij of zij later in de samenleving terechtkomt. Volgens Rawls kiezen mensen voor verdelingsregels die maken dat, zelfs wanneer ze aan de onderkant van de samenleving terechtkomen, ze toch nog een behoorlijk levensminimum verkrijgen. Een samenleving die op basis van deze beginselen is ingericht, is rechtvaardig, oordeelt Rawls. Immers, die inrichting is in principe voor elk rationeel mens aanvaardbaar.

Een rechtvaardige politieke orde wordt, volgens Rawls, gereguleerd via de volgende beginselen:

- iedereen heeft evenveel recht op zo uitgebreid mogelijke rechten en vrijheden, voorzover die verenigbaar zijn met die van anderen (het vrijheidsbeginsel);
- sociaal-economische ongelijkheden zijn alleen dan te rechtvaardigen als a) er een systeem bestaat van gelijke kansen voor iedereen (het principe van de billijke verwervingskansen) en b) die ongelijkheden aantoonbaar ook tot voordeel strekken van de minst bevoorrechten (het principe van de compenserende ongelijkheden).

Patrick Stouthuysen

Rawls rechtvaardigheidstheorie biedt, hoeveel kritiek er ook op valt te leveren, een kader om dingen bespreekbaar en inzichtelijk te maken (Trappenburg, 1990, Mortier en Raes, 1992). Een kader waarvan de oriëntatiepunten – pluralisme en solidariteit – overigens ontegensprekelijk links-liberaal zijn. De filosofie van John Rawls vormt vandaag het uitgangspunt voor een generatie links-liberale politieke filosofen die, vanuit de grondwaarden pluralisme en solidariteit, normatieve theorieën bedenken over actuele maatschappelijke onderwerpen als sociale zekerheid, burgerschap, rechten en plichten, migratie en globalisering (Van Parijs, 1996). In de debatten over die onderwerpen krijgen de links-liberale politieke filosofen tegenwind van de communitaristen of gemeenschapsdenkers. Die verzetten zich tegen de uitgangspunten van Rawls' denkkader. Rawls vertrekt vanuit een onhoudbaar abstract en individualistisch mensbeeld, stellen ze. De ongebonden individuen waarover Rawls spreekt, die abstractie kunnen maken van hun morele idealen, van wie ze zijn en waar ze in de samenleving staan, hebben weinig realiteitswaarde. Immers, het is pas door hun lidmaatschap van gemeenschappen dat ze morele noties ontwikkelen. Een zinvolle rechtvaardigheidstheorie moet precies vertrekken van het gegeven dat mensen door en door sociale wezens zijn, die altijd ingebed zijn in gemeenschappen en morele tradities (Van den Brink en Van Reijen, 1994). Geconfronteerd met deze, althans vanuit sociologisch oogpunt, zinvolle communitaristische kritiek proberen de links-liberalen een eigen visie te ontwikkelen op thema's als etniciteit, nationalisme en groepsrechten voor minderheden. Vooral de Canadese filosoof Will Kymlicka nam hier het voortouw, terwijl ook Rawls zelf zich inmiddels in het debat heeft gemengd (Kymlicka, 2000; Stouthuysen, 1999; Gutwirth, 1995; Rawls, 1999).

4. Een vierde weg? Een boek over links-liberalisme als politieke traditie en als oriëntatiepunt

Dit boek bestaat uit drie delen. In dit eerste deel wordt een beeld geschetst van de links-liberale traditie. Johan Basiliades beschrijft het ontstaan, de opkomst en de ondergang van het radicalisme – de negentiende-eeuwse variant van het links-liberalisme – in België. Paul Lucardie heeft het over een vergelijkbaar fenomeen in de Nederlandse politieke geschiedenis, de Vrijzinnig-Democratische Bond. Marc Hooghe, ten slotte, gaat dieper in op het links-liberalisme in de politieke filosofie. Hij bespreekt hoe, in navolging van John Rawls, Amartya Sen en Martha Nussbaum zich buigen over de kwestie of en hoe de overheid positieve vrijheid kan creëren.

In deel twee gaat het om de actualiteit van dat links-liberalisme. Het links-liberalisme is immers meer dan alleen geschiedenis of filosofie. In een aantal Europese landen bestaan ook vandaag links-liberale politieke partijen. Michaël Wagemans beschrijft welke die partijen zijn, waar ze voor staan, welke kiezers ze aantrekken en wat hun politieke betekenis is. Dennis Hesseling en Herman Beun vertellen het verhaal van een van de best gekende van deze partijen, het Nederlandse d66. Ralf Dahrendorf maakt duidelijk waarin de opstelling van een andere links-liberale partij, de Britse Liberal-Democrats, verschilt van het derde weg-denken van Tony Blair.

Daarna komen Vlaamse politici aan het woord. Sven Gatz opent het debat. Hij bepleit de noodzaak van een links-liberale factor in de Vlaamse politiek en argumenteert dat vu&id misschien nog het best die rol op zich zouden nemen. Patrik Van-krunkelsven en Yves Desmet hebben het beiden over de keuzes die de Volksunie moet maken. Op vraag van Sven Gatz hebben ook andere politici nagedacht over de vraag wat links-liberalisme voor hen betekent en of er voor dat links-liberalisme een rol is

Patrick Stouthuysen

weggelegd in het Vlaamse politieke bestel. Vincent Van Quickenborne, Dirk Holemans en Jos Geysels, René Los, Dirk Sterckx, Stefaan Thijs en Katleen Van Brempt zetten hun gedachten op papier.

Deel drie vormt in zekere zin een toepassing van een aantal in de voorgaande delen opgeworpen ideeën. Als het links-liberalisme de ambitie heeft het democratisch debat aan te zwengelen, dan moet het minstens een relevant perspectief vormen van waaruit je actuele maatschappelijke thema's op een originele manier kan benaderen. Dit laatste deel vormt dan ook de proef op de som. In vier bijdragen wordt beschreven hoe vanuit een links-liberaal oogpunt over nationalisme kan worden gedacht. Nationalisme vormt een cruciale thematiek voor links-liberalen. Net wie solidariteit en herverdeling belangrijk vindt, zal ook uitspraken moeten doen over tot wie deze solidariteit zich uitstrekt en wat de criteria zijn op basis waarvan men tot een gemeenschap behoort of kan toetreden. Voor links-liberalen bestaat de uitdaging erin een visie op nationaliteit en gemeenschap te ontwikkelen, zonder in essentialistische of etnisch-exclusivistische valkuilen te trappen. In zijn bijdrage confronteert Jurgen De Wispelaere het links-liberalisme met het nationalisme en stelt zich de vraag of beide al dan niet iets met elkaar hebben te maken. Philippe Van Parijs heeft het over het democratisch staatsburgerschap in meertalige gemeenschappen. Sven Gatz en Johan Basiliades ontwikkelen een links-liberale kijk op de rechten van minderheden in Brussel. Will Kymlicka, ten slotte, bespreekt de problematiek van hoe minderheidsnationalismen omgaan met de integratie van immigranten.

Dit boek vindt, zoals gezegd, zijn oorsprong in een studiedag over links-liberalisme en nationalisme die op 13 mei 2000 in het Vlaams Parlement werd gehouden. De teksten van die studiedag werden aangevuld met andere bijdragen, die nogal ongelijksoortig zijn. Sommige teksten zijn eerder abstract en reflectief, terwijl andere heel erg concreet zijn en een rechtstreekse reactie vormen

Een vierde weg? Over drie vormen van links-liberalisme

op de politieke actualiteit. Het risico van die ongelijksoortigheid bestaat er natuurlijk in dat niemand tevreden is: sommige stukken zullen voor sommige lezers te vrijblijvend zijn, andere te oppervlakkig. Dat is een risico dat de auteurs graag nemen. *Een Vierde Weg?* vormt dan ook veeleer een verkennende schets dan een afgerond geheel. Het is de opzet van dit boek materiaal aan te dragen voor discussie, eerder dan een afsluitende synthese te formuleren. Democratie kan niet zonder debat. Het is de overtuiging van de auteurs dat de verschillende vormen van links-liberalisme dat debat nieuw leven kunnen inblazen.

Bibliografie

- Berlin, Isaiah, (1984), *Four essays on liberty*, Oxford University Press, Oxford.
- Dudink, Stefaan, (1997), *Deugzaam Liberalisme. Sociaal-liberalisme in Nederland, 1870-1901*, IISG, Amsterdam.
- Duyvendak, Jan Willem en De Haan, Ido, (1997), *Maakbaarheid. Liberale wortels en hedendaagse kritiek van de maakbare samenleving*, Amsterdam University Press, Amsterdam.
- Freeden, Michael, (1978), *The New Liberalism: An Ideology of Social Reform*, Oxford University Press, Oxford.
- Giddens, Anthony, (2000), *Paars. De Derde weg. Over de vernieuwing van de sociaal-democratie*, Houtekiet, Antwerpen.
- Gutwirth, Serge, (1995) 'Het harlekijnspak en het vale ezelsvel. Individuele vrijheden in de greep van het recht op zelfbeschikking van volken, het nationalisme en andere aanspraken op een collectieve identiteit', pp. 53-88, in: Sybesma-Knol, N. en Van Bellingen, J. (red.) *Naar een nieuwe interpretatie van het Recht op Zelfbeschikking*, vubpress, Brussel.
- Kinneging, A.A.M. e.a., (1988), *Liberalisme. Een speurtocht naar de filosofische grondslagen*, Telderstichting, 's-Gravenhage.
- Kinneging, A.A.M., (1993), 'Inleiding', pp. 15-23, in: Cliteur, P.B., Kinneging, A.A.M. en van der List, G.A., *Filosofen van het Klassieke Liberalisme*, Kok/Agora Kampen.
- Kloppenbergh, James T., (1986), *Uncertain Victory. Social democracy and progressivism in European and American thought, 1870-1920*, Oxford University Press, Oxford.

Patrick Stouthuysen

- Kymlicka, Will, (2000), Van verlicht kosmopolisme tot liberaal nationalisme, *Ethiek en Maatschappij*, 3, 1, p. 3-20.
- Logue, William, (1983), *From Philosophy to Sociology. The evolution of French Liberalism, 1870-1914*, Northern Illinois University Press, Dekalb.
- Loonstra, C.J., (1990), 'Ralf Dahrendorf', pp. 125-140 in: Cliteur, P.B. en Van der List, G.A., *Filosofen van het hedendaags liberalisme*, Kok/Agora, Kampen.
- Merquior, J.G., (1991), *Liberalism, old and new*, Twayne, Boston.
- Mortier, Freddy en Raes, Koen, (1992), *Een Kwestie van Behoren. Stromingen in de hedendaagse ethiek*, Mys en Breesch, Gent.
- Rawls, John, (1971), *A theory of justice*, Oxford University Press, Oxford.
- Rawls, John, (1999), *The Law of Peoples*, Harvard University Press, Cambridge.
- Stouthuysen, Patrick, (1999), 'Burgerschap: hedendaagse debatten over een klassiek ideaal', *Overheid in Beweging*, 2, september, p. 1-16.
- Trappenburg, M.J., (1990), 'John Rawls', pp. 91-105 in: Cliteur, P.B. en Van der List, G.A., *Filosofen van het hedendaags liberalisme*, Kok/Agora, Kampen.
- Van den Brink, B. en Van Reijen, W., (1994), *Het Recht van de Moraal. Liberalisme en communitarisme in de politieke filosofie*, Bussum, Coutinho.
- Van Parijs, Philippe, (1996), 'Links denken voor onze tijd', pp. 49-58 in: idem, *Solidariteit voor de 21e eeuw*, Garant, Leuven.
- Van Parijs, Philippe en Arnsperger, Christian, (2000), *Ethique économique et sociale*, La Découverte, Parijs.

Noten

- ¹ Overigens is Fukuyama bijzonder somber gestemd over wat er volgt op 'het einde van de geschiedenis'. Ten tijde van de grote ideologische tegenstellingen waren mensen bereid hun leven te geven voor abstracte doelen. Dat stimuleerde moed, verbeelding en idealisme. Als die grote richtinggevende idealen wegvallen, gaat het in de samenleving nog enkel over het bureaucratisch beheer van de lopende zaken en het bevredigen van consumentenbehoeften. Precies het ongenoegen omtrent de inherente leegheid en verveling van dat posthistorische tijdvak zou wel eens aanleiding kunnen geven tot nieuwe vormen van ideologische strijd. Dan begint de geschiedenis opnieuw, aldus Fukuyama.
- ² Wie aandachtig volgt waar Labour vandaag mee bezig is, moet constateren dat Blairs Derde Weg misschien meer overeenkomsten vertoont met de chris-

Een vierde weg? Over drie vormen van links-liberalisme

ten-democratie dan met 'paars'. Nogal wat continentale fans van Blair zouden bijvoorbeeld schrikken van de moralistische, ethisch reveil-achtige boodschappen die de Britse premier bij momenten de wereld in stuurt. Zie hierover de bijdrage van Ralf Dahrendorf in deze bundel.

- ³ De drie onderscheiden stromingen – het negentiende-eeuwse radicaal-liberalisme, de vandaag bestaande links-liberale partijen en het filosofisch liberaal-egalitarisme – staan in éézelfde intellectuele traditie, die van het ont-plooiingsliberalisme. Zoals zal blijken uit wat volgt is die traditie evenwel ouder en misschien ook wel breder.

